

Куліш Микола Гурович

Життя та творчість

МИКОЛА КУЛІШ

(1892—1937)

Микола Гурович Куліш народився 19 грудня 1892 р. у селі Чаплинці Дніпровського повіту Таврійської губернії (зараз — Херсонська область) в бідній селянській сім'ї. Закінчив церковно-парафіяльну школу. 1905 р. на зібрані односельцями гроші продовжив навчання в Олешківському міському училищі, звідки Куліша неодноразово відраховували, як він писав в автобіографії, "за організацію кружков молодежи и непочтение к начальству". В Олешках юнак почав писати: спочатку вірші, фейлетони, епіграми, гострі статті, сатиричні поеми, які розміщав в учнівських часописах "Наша жизнь", "Колючка", "Стрела", "Веселое язычество". За часів навчання в Олешківському міському училищі Куліш створив учнівський драмгурток, в якому був і режисером, і актором, і драматургом.

У 1908 р. Микола вступив до Олешківської прогімназії. Але заклад було закрито, тому Куліш поїхав на Кавказ, де склав екстерном екзамени на атестат зрілості. У 1913 р. написав російською мовою п'єсу, що не збереглася до нашого часу, — комедію "На рыбной ловле", яка стала основою для створення комедії "Отак загинув Гуска". М. Куліш вступив на історико-філологічний факультет Одеського університету у 1914 р., але з початком Першої світової війни був мобілізований на фронт, де зробив військову кар'єру, дослужившись до поручика. 1915—1917 рр. він провів на передовій. У 1917р. в армійській газеті надрукував свої вірші на громадсько-політичні теми. Одним з перших серед офіцерів полку перейшов на бік революціонерів.

У 1919р. М. Куліш сформував у Херсоні Дніпровський селянський полк, з яким воював проти Денікіна на боці Червоної армії. Враження від цього періоду відбилися у драматичній поемі "Патетична соната". Завершивши у 1921р. військову службу військовим керівником Херсонського та Дніпровського повітових військкоматів, М. Куліш перейшов на цивільну службу. Цього

року він був заарештований і помилково звинувачений у хабарництві на посаді члена лікарської військової комісії, але через кілька днів був звільнений з-під арешту. Після цього завідував Дніпропетровським відділом народної освіти, редагував газету. Протягом 1921 — 1922 рр. Він написав літературно-публіцистичний твір "По весям и селам", де відбив враження від побаченого в цей період, у 1922 р. переїхав до Одеси, де працював інспектором шкіл. В Одесі Куліш став членом письменницької спілки "Гарт", захопився ідеями літературного угруповання М. Хвильового "Урбіно", закінчив п'єсу "97", яка зробила його знаменитим драматургом.

З 1925р. письменник жив у Харкові, тут він плідно співпрацював з режисером театру "Березіль" Лесем Курбасом, був обраний другим (після М. Ялового) президентом ВАПЛІТЕ — найбільшої на той час літературної організації, входив до складу редколегії

провідного часопису України "Червоний шлях". За десятиліття творчої праці створив понад десять п'єс, які принесли йому світову славу: "97", "Мина Мазайло", "Народний Малахій", "Патетична соната", "Маклена Граса", а ще "Комуна в степах", "Прощай, село", "Вічний бунт", "Хулій Хурина", "Зона", "Закут".

Щоб побачити, що відбувається в суспільстві, у 1933р. драматург вирушив з Харкова до рідної Херсонщини. Через два тижні повернувся додому пригніченим від побаченого. У 1934 р. на першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників за п'єси "Народний Малахій", "Мина Мазайло", "Патетична соната" М. Куліш був звинувачений у буржуазному націоналізмі. У 1935 р. на похоронах друга І. Дніпровського він був заарештований. Драматурга звинуватили в участі в "контрреволюційній боротьбіст—єькій організації", яка нібито ставила перед собою мету повалити радянську владу в Україні.

Микола Куліш розстріляний 3 листопада 1937 р. на Соловках на відзначення 20-ї річниці більшовицького жовтневого перевороту.

На початку творчого життя Куліш не ставив перед собою великих і масштабних цілей. Проте досяг найбільших вершин. Він був від природи щедро обдарованою особистістю: талановитим військовим, громадським діячем, редактором, публіцистом, діячем української освіти, соціальним педагогом, нарисовцем і прозаїком, полемістом, естетиком і теоретиком художньої культури, літератури, організатором літературного процесу в Україні. Але насамперед Микола Куліш ;— драматург, творчість якого відкрила нові напрямки в розвитку світового драматичного мистецтва ХХ і ХХІ століть.

Серед його драматичної спадщини важливе місце посідає комедія "Мина Мазайло". Розчарування М. Куліша в радянській дійсності посилювалося зростаючою гостротою національної проблеми. На зламі 20— 30-х рр. уже було зрозуміло, що політика українізації згортається. Міщанство раділо цьому, ставало войовничо-самовдов'оленим. Наприкінці 1928 р. Куліш написав комедію "Мина Мазайло", темою якої, за його ж словами, стало "міщанство і українізація". Поява твору відразу ж стала подією літературно-мистецького й духовного життя. Уже навесні, в березні та квітні 1929 року, комедію було поставлено в багатьох театрах — у Дніпропетровському театрі ім. Т. Г. Шевченка, Кур-басівському "Березолі" (Харків), театрі імені Івана Франка, яким керував Г. Юра (Київ). Протягом року п'єсу "Мина Мазайло" було надруковано. Спочатку в одному з найбільш самобутніх і "європеїстських" українських видань кінця 20-х років ХХ століття — гумористично-сатиричному альманасі "Літературний ярмарок" (шосте число за 1929 рік), а пізніше, все у тому ж 1929р., п'єса вийшла в Харкові окремою книжкою.

Після постановки й публікації комедія швидко одержала визнання. Проблематика, художні реалії твору жваво обговорювалися у пресі, стали предметом дискусій, у процесі яких висловлювалося чимало високих і дуже високих оцінок. Так, масштабний естетик М. Хвильовий оцінював комедію "Мина Мазайло" як "епохальне" для української літератури художнє явище. А Остап Вишня говорив про п'єсу як про "надзвичайної краси річ", рівень же художньої довершеності Кулішевої роботи у цій

комедії вважав недосяжним не тільки для критики, але й для колег-письменників, і відзначав: "Про автора не говоритимемо: це вище за нас".

Комедія "Мина Мазайло" відрізняється оригінальним сюжетом, в якому переплетено культурно-соціальний та родинно-інтимний аспекти, містить галерею виразних характерів з індивідуалізованим культурним і національним світоглядом (Мина Мазайло, Мокій, Уля Розсохіна, Баронова-Козино, тьотя Мотя, дядько Тарас), насичена дотепними, пародійними, карикатурними, фарсовими сценами. У творі активно використано широкий діапазон живої і тому колоритної мови, що рельєфно відбиває специфіку духовних та національних цінностей основних персонажів. Образи Мيني та Мокія, тьоті Моті та дядька Тараса з моменту їхньої появи у творі одразу постають як духовні антитези.

З перших же рядків твору ми дізнаємось про конфлікт у сім'ї Мазайлів: батько, службовець тресту "Донвугілля" Мина Мазайло, соромиться свого "малоросійського" походження, бачить причину всіх своїх негараздів і нездійснених мрій у своєму прізвищі, тому бажає змінити його на російське. Страждає Мина ще

й тому, що його син Мокій вдарився в "українські фантазії", розкопав навіть, що хтось із його предків був Квачем,— а цього Міні терпіти вже зовсім несила; дочка Рина з матір'ю прагнуть вплинути на Мокія та підтримати Мину. Розрахунок у Рини простий: подруга Уля зіграє закохану — Мокій захопиться нею, а захопившись, він відійде від "своїх українських фантазій", тоді батько оформить собі родині нове прізвище — вони не будуть соромитися старого, українського прізвища, і конфліктну ситуацію в родині буде знято. Переполох, який учинився в родині Мيني Мазайла у зв'язку з тим, що Мокія відвідав, як каже його батько, "дур український", втягує у свій вир дедалі більше дискусантів. З'являється ширий українець дядько Тарас зі своїми категоричними судженнями і дискутує з Мокієм, який для нього — "радянський українець", і особливо — з Мотроною Розторгуєвою, яка спеціально приїхала з Курська, щоб "урятувати" свого племінника Мокія від "українських фантазій". Тьотя Мотя з Курська змальована Кулішем блискуче: перед нами — живе втілення великодержавної пихи. Прикмети її українофобства (від зневажливо-зверхнього тону до демагогічної аргументації, наприклад, чого вартий хоча б такий аргумент: "этого не може бути, потому шо этого не може быть нікада") так точно схоплені М. Кулішем, що й нині, слухаючи недоброзичливих до української незалежності людей, раз по раз упізнаєш у їхніх словах і манерах... синдром тієї самої Кулішевої тьоті Моті з Курська.

Отже, як бачимо, велику увагу в творі привертають репліки й діалоги персонажів, наприклад, коли Уля розіграє з себе завзяту українофілку. Вони дають підстави узагальнювати, що "Мина Мазайло" — філологічно вишукана п'єса, в якій не тільки подається жива й колоритна розмовна мова, але й відкривається невичерпне багатство української лексики та мовної мелодійності. Цілком вмотивованим постає той нюанс, що краса й мелодійність українського слова розкривається у п'єсі Мокієм, який глибоко відчуває поетичність рідної мови, її розмаїту інтонаційну палітру. Репліки Мокія є своєрідною мікролекцією для читачів про відтінки й нюанси національного

слововжитку. Тому цю комедію свого часу хтось із критиків слідом за самим Кулішем і назвав "філологічним водевілем" — малося на увазі, що суперечки її персонажів точаться переважно навколо української мови, адже українізація, що велася з 1923 р., як рентгенівське проміння, висвітлила дразливість питання про те, наскільки українське — суспільство готове бути Україною.

Новаторство М. Куліша-драматурга виявляється ще й у тому, що події твору розвиваються за принципом "навпаки": наприклад, поведінка Улі перестає бути грою і переростає у глибокі інтимні почуття, бо ідеї Мокія виявилися значно більш дієвими, ніж передбачала Рина. Комічність ситуації посилюється тим, ідо Рина не відчуває цих змін і хоче вірити, що закохався тільки Мокій. За;логікою комізму,, її. нетерпіння щодо якнайшвидшого втілення свого плану тільки зростає, і вонаі, звертаючись ДО подруги, прохає її;: "Мені' здається, що він закохався:.. Принаймні, закохується. Тільки ти, бога ради, поспіши, Улюню, прискор цей процес, розумієш? Треба щоб він взагалі: не українською мовою мріяв,, а тобою, золотко, твоїми очима, губами, бюстом тощо... Ну зроби так, Улю, ну що, тобі стоїть?". Або несподіваність розв'язки, коля після довгоочікуваної зміни прізвища Мокій звільняється з роботи. Як ми бачимо у фіналі сцену побудовано, і це один із найулюблених прийомів

М. Куліша, за принципом контрасту: прихильніш*зміни прізвища чекають на одну інформацію, що її: прочитає Губа, а він вичитує ту, на яку вони не розраховують. Утворюється несподівана й шокова)для; певної; групи персонажів ситуація. Мовчання Мин" Мазайла перегукується з "німою сценою" із Гоголевого "Ревізора", що підкреслює і в'їдлива репліка дядька; Тараса. Мотив зміни прізвища, розпочатий у першій: есені: комедії, проходить крізь усе 4 сюжетне поле й майстерно завершується: в останній сцені: п'єси. Трансформація гри пов'язана в комедії "Мина Мазайло" а трансформацією інтонацій. На початку та в: кульмінаційні моменти розгортання колізії "Рина — Уля= — Мокій" драматург активно використовує комічно-лукаві тони; й інтонаційні відтінки. У завершальні епізоди цієї лінії Куліш; уводить інтонації мінор-ності. Із жартівливого розиграшу митець поступово створив ніжну й елегійну історію про стосунки й: почуття двох молодих людей. Елемент гри персонажів виконує важливу роль у структурно-композиційному каркасі: комедії. Він є чинником сюжетної перспективи, дозволяє змінювати й регулювати інтонаційно-ритмічну напругу, висвітлювати духовні; контури персонажів:, змальовувати дійових осіб у непередбаченому й несподіваному розвитку, загострювати конфліктну динаміку. Гра виступає одним: з основних, художніх прийомів:, на яких побудовано різноманітні аспекти Кулішевої комедії: "Мина Мазайло". А фінал інтимної фабули в п'єсі має ще й філософський підтекст: любов: може розпочатися з гри, проте гра навряд;чи стане вищою за кохання. Нахил до філософічності — ще одна відмінна якість КулішевогО' драматургічного мислення, що з особливого виразністю відчувається у "Народному Малахіїві", "Патетичній; сонаті", "Вічному бунті", "Маклені ІГрасі". Бути художником для; Миколи Куліша означало бути творцем: духовних доль, особистісних почуттів, інтелектуальних сюжетів та: інтонаційних колізій.

Отже, "Мина Мазайло" — це комедія, де висвітлюються різні аспекти такого явища, як українізація. Але це є лише найпершим, найочевиднішим враженням від п'єси, враженням, побудованим за "принципом айсбергу", бо "Мина Мазайло" — це ще й філософський твір про трагікомедійність життя, про комедійний трагізм людських долі, про широкий спектр безпосередніх і непростих людських характерів, про вічну силу кохання. Мав рацію Лесь Танюк, коли зазначав: "Глядач прочитував Кулішевий гротеск як політичну сатиру на міщанство в цілому, на філістерство (тобто обивательську відсталість) як на духовне явище, як уїдливу критику будь-якої національної упередженості й зверхності — від "хатнього" українського націоналізму до великоросійського шовінізму". Автор поставив у п'єсі важливе для України питання: бути чи не бути українській нації? Тому немає нічого дивного, що для тогочасної влади цей твір виявився небезпечним, і як наслідок — він був заборонений, а сам драматург — звинувачений у буржуазному націоналізмі і страчений.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Драма "97", трагікомедій "Отак загинув Гуска", "Мина Мазайло"; "Народний Малахій", "Патетична соната", "Маклена Граса".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Застеба М. Про Миколу Куліша і п'єсу "97" // Українська мова і література в школі. — 1993. — № 7.
2. Кузякіна М. Ув'язнений за суворою ізоляцією... // Київ. — 1993. — № 7.
3. Семенюк С.Ф. Микола Куліш і становлення української драматургії радянської доби, — %, 1991.
4. Толобородько Я. Микола Куліш: сучасний погляд. — Х., 2004.
5. Микола Куліш //Усе для школи. Українська література: програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тексти: 11 кл. — К., Львів, 2001.